

RECENZIJE

Nikolina Burica i Marina Ninčević

POBUNA OMLADINE 1911. – 1914.

(prikaz knjige Josipa Horvata)

O autoru knjige:

Josip Horvat rođen je 1896. godine u Čepinu, a umro je 1968. godine u Zagrebu. Završio je trgovačku akademiju, te je od 1913. radio kao suradnik časopisa „Obzor“. Od 1926. do 1941. godine radi kao glavni urednik Jutarnjeg lista. U vrijeme Drugog svjetskog rata radi u Hrvatskom izdavačkom bibliografskom zavodu. Osim novinarstvom, on se također bavio i poviješću. Napisao je knjigu „Politička povijest Hrvatske“, te biografije Frane Supila, Ante Starčevića i Ljudevita Gaja.

Iz prologa izdvajam ove Horvatove misli:

„(...) dođe tren kad sila vlasti postane slabija od snage otpora podvlašćenih. Tad redovito iz dna društvene strukture izmile anonimi s novim sredstvima, novim načinom borbe, što ih je stvorila nova misao, rođena u bolu povrijeđenih osjećaja i interesa (...)“

„Svim je omladinskim generacijama jedno zajedničko: vjeruju u svoju mudrost, koja treba zavladati svijetom, vjeruju da imaju snagu da to ostvare (...)“

SITUACIJA U HRVATSKOJ

Na prijestolju je bio Franjo Josip I Habsburg - Lothringen (1830. - 1916.). Smisao njegove politike sadržan je u tome, da se država sačuva neokrnjena. Za njega nisu postojali narodi, nego samo zemljopisni prostori. On sam nije mogao shvatiti nacionalizam, jer nije imao vlastitoga nacionalnog opredjeljenja. Bio je odgojen kao Habsburg, a ne kao Nijemac. Možemo reći da je bio neka vrsta kozmopolita. Nadalje, bio je pesimističan i čini se pomalo nesiguran u sebe. To vidimo posebno nakon gubitka habsburške prevlasti u njemačkim zemljama i nad talijanskim posjedima. Nakon mađarske revolucije 1849. godine, strahovao je od nove revolucije u Ugarskoj. Zbog toga je bio popustljiv prema Mađarima, te je s njima odlučio podijeliti vlast. U unutrašnjoj politici držao se stare izreke „podijeli pa vladaj“. On zato nije uklanjao različitosti među narodima u monarhiji, ali ih nije posebno ni podržavao. Sve je to bilo s ciljem da se ni jedan narod ne bi osilio. Svoje konzervativne politike držao se do kraja svog života. Zanimljivo je vidjeti da su njegovi prijestolonasljednici od Rudolfa, Franje Ferdinanda sve do Karla, bili liberalni i svjesni potrebâ za preuređenjem monarhije.

Posebno je zanimljiv bio njegov sin Rudolf. Članke suprotne politici svog oca pisao je pod pseudonimom Julius Feliks. Članak u kojem osuđuje mađarsku politiku u Hrvatskoj napisao je 1883. godine. Tu smatra da ona razara monarhiju te da mađarizacija ne može uspjeti, jer je mađarska nacija premalena, a njena uprava primitivna i sklona korupciji. Iz nekih se zabilježaka vidi da se Franjo Josip slagao s Rudolfovim mišljenjima, ali on nije bio spreman nešto učiniti po tom pitanju. Zanimljivo je iz kasnijih izvještaja vidjeti da se na vijest o samoubojstvu sina Rudolfa, Franjo Josip grčevito valjao po tlu i plakao kao dijete.

Franjo Josip je u Hrvatsku rijetko dolazio, a Hrvati su za njega bili samo poslušni vojnici.

U Hrvatskoj i Slavoniji većina je političara bila za suradnju s Ugarskom, jer su vjerovali da će ih ugarska ustavnost zaštititi od vladareve samovolje. Protiv toga bio je samo tadašnji podbilježnik riječke županije dr. Ante Starčević. On je bio protiv suradnje s Bečom, kao i s Budimpeštom, te je smatrao da se Hrvatska treba nagađati samo izravno s vladarom. Međutim, u Beču nitko nije bio spreman na takvu suradnju.

Nakon Nagodbe, mađarizacija izaziva otpor u hrvatskim zemljama. 1871. godine dolazi do Rakovačke bune, koju su predvodili dr. Eugen Kvaternik i Vjekoslav Bach. Vjekoslav Bach bijaše predstavnik nove revolucionarne generacije u Hrvatskoj, koji je uspio na pobunu podići do tada mirno stanovništvo Krajine s područja slunjske regimente. Zagrebačka vojna komanda ugušila je ovu pobunu već u njenim začecima.

U Hrvatskoj i Slavoniji određeni pozitivni pomaci javljaju se od trena kada je Ivan Mažuranić postao banom. On je prednosti Nagodbe iskoristio tako, da su uprava, sudstvo i prosvjeta ostvarili samostalnost, a u javni život uveden je hrvatski jezik. Međutim, zemlja je potpuno financijski i ekonomski ovisila o Ugarskoj, koja je tu provodila ekspanziju i mađarizaciju.

Tada se mađarizam pooštrio, a Ugarska se želi potpuno odvojiti od Austrije. Mađarizam je za Mađare bio liberalan, a za nemađarske narode bio je zatoran. Car i kralj to prešutno toleriraju prema načelima Nagodbe, smatrajući da im je Ugarska jedini čvrst oslonac u opstanku dinastije.

Kada je 1883. godine sa zgrade financijskog ravnateljstva u Zagrebu skinut grb s natpisom na hrvatskom jeziku, te stavljen novi s natpisom na hrvatskom i mađarskom jeziku, došlo je do povrede odredaba Nagodbe. Zbog toga dolazi do velikih demonstracija građanstva i omladine. Nemiri su doveli do ukidanja Ustava i uvođenja komesarijata, na čelu s generalom Hermannom Rambergom. On vlada isključivo kao povjerenik vladara, a ugarska Vlada istovremeno gubi utjecaj nad hrvatskim poslovima. Zbog toga Mađari ubuduće provode mađarizaciju opreznije i više u skladu s Ustavom. Uvodi se „satrapski tip“ vladavine, koji s prekida traje od 1883. do 1913. godine.

KHUIEN HEDERVARY I NJEGOVI SUVREMENICI

Nakon nemira 1883. godine nitko od velikaša nije se želio prihvatiti banske časti, a po Nagodbi banom u Hrvatskoj nije mogla postati vojna osoba. Franjo Josip I je zbog nepokornosti htio u Hrvatskoj zadržati komesarsko uređenje, ali ipak 1. prosinca 1883. za bana je postavljen Khuen Hedervary. Na tom položaju ostao je sve do 1903. godine.

Karoly Khuen Hedervary postaje hrvatskim banom u 34. godini života. Khueni su podrijetlom bili iz Tirola, ali su se stopili s mađarskom porodicom Hedervarya. U Hrvatskoj su zadobili veleposjed Nuštar. Karoly se smatrao Mađarom, tako da je jednom prigodom izjavio kako mu je „rodište“ u Hrvatskoj, a „domovina“ mu je u Mađarskoj. Kako je prethodno dvije godine studirao pravo na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji (1867. - 1868.), s hrvatskom je situacijom bio dobro upoznat. Za svog studija živio je u kući Levina Raucha.

U Hrvatskoj ga nitko nije poznao, te mu nisu predviđali dugo banovanje. Narod ga je mrzio kao mađarskog siledžiju. Suvremenicima nije bio razumljiv. Strossmayer ga je nazvao „divljim risom“. Bio je prosječne naobrazbe, utjelovljenje birokrata, ali i dobar psiholog kada je trebalo uočiti ljudske slabosti. Nije podnosio karakterne ljude ni intelektualce, jer mu se oni nisu politički pokoravali.

1889. i 1902. ban ukida zagrebačku operu, jer je smatrao da ona nije od praktične koristi zemlji ni monarhiji. Nikada nije postao članom Narodne stranke. U Zagreb je došao s instrukcijama da održi sistem dualizma i Nagodbe, kao i da suzbije sve protivnike monarhije. Na raspolaganju je imao sve načine, sve dok oni ne kompromitiraju postignutu ustavnost. Zato je morao surađivati sa Saborom koji je predstavljao volju naroda. Zastupao je mišljenje da narod ne zna samostalno odlučiti o većini koja bi zastupala njihov interes. Najprije je započeo čistku birokratskog aparata, a na slobodne položaje dovodio bi upravnike iz Vojne krajin. Njih je ubrzo oblikovao u pouzdan instrument vladanja. Dao im je slobodne ruke i oni su uživali njegovu potporu. Mogli su raditi što su htjeli, dokle god ne kompromitiraju Ustav. Izmijenio je strukturu Narodne stranke. U nju su sve više ulazili karijeristi, birokrati i lovci na koncesije. Narod je gledao s prijezirom.

Franjo Josip I došao je u Zagreb 1895. godine na otvaranje nove zgrade HNK. Skupina učenika i studenata održavala je protumađarske demonstracije kod spomenika banu J. Jelačiću. Tada je spaljena mađarska zastava. Unatoč tome, ban se nije bojao naroda i svakodnevno je pješice i bez pratnje hodao Zagrebom. Panika ga je uhvatila kad su 1902. godine izbili nemiri, jer se nije znao nositi s buntovnom masom pobunjenika.

Antun Gustav Matoš je za njega kazao: „Ako je odijelo čovjek, Khuen je čovjek od mnogo bojah.“

Vladao je uz pomoć većine u Saboru, a nju je stekao izmjenama izbornog zakona. Izbori 1884. godine bili su raspisani kako bi se opipalo bilo naroda. Budući je tada opozicija osvojila većinu mandata, on je reformirao izborni red tako da je smanjio broj „virilista“ (članovi Sabora po rodu i položaju), te je razgraničio izborne kotare kako bi opozicija ostala u manjini. Izborni cenzus ostavio je visokim, a izborno pravo je podijelio zajedničkim činovnicima financijskih ureda i željeznica, većinom Mađarima. Glasovanje je bilo javno, što je značilo da tek 1,8 posto stanovništva ima pravo glasa. Tu vidimo da je nad izborima bilo lako izvršiti pritisak, jer netko tko je glasovao za opoziciju ili tko uopće nije glasovao mogao je lako ostati bez zaposlenja. Ponekad je žandarmerija sprječavala izlazak birača na izbore. Imena i prezimena glasača namjerno su ispuštana ili pogrešno pisana, kako bi se onemogućilo njihovo glasovanje. Ponekad su čak poništavani mandati izabranih opozicionista.

STARČEVIĆ I NJEGOVI PRAVAŠI

Pravaši prevladavaju u opoziciji jer ih slijedi radikalna omladina, malograđanstvo i seljačke mase. Vođa im je Starčević, koji se može opisati kao idealist, karakterna i iracionalna osoba. Nije priznavao Nagodbu, iako je ona bila neosporna činjenica. Zastupao je rasističku ideju mržnje prema Srbima. Smatrao je da su svi Srbi, Slovenci i Bugari zapravo Hrvati. Takav stav je nagao srpsko stanovništvo na suradnju sa sistemom, budući ono nije moglo surađivati ni sa jednom strankom u opoziciji. Nezavisna narodna stranka bila je obojena katoličanstvom. Rezultat takvih podjela bio je da Hrvati u Saboru imaju 224 mandata, Srbi 130, od čega je 130 hrvatskih mandata u opoziciji, a srpska samo 2. Ipak, od Nezavisne stranke potekao je otpor Mađarima i buduće akcije revolucionarnog naglaska.

STROSSMAYER, RAČKI I NEZAVISNI

Nezavisni su slabiji od pravaša jer je to stranka građanstva i intelektualaca koja nema političku snagu u narodu. Oni su bili zadovoljni političkim govorima i rezolucijama, jer su nastupali iz uvjerenja da samo pravni argumenti i razboritost mogu ograničiti silu vlasti. Formalno ih vodi advokat Matija Mrazović, ali im je idejni vođa đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer. On se nije bavio dnevnim politikom, nego djeluje preko prijatelja dr. Franje Račkog.

Strossmayer osniva sveučilište i Akademiju u Zagrebu i daje im prva materijalna sredstva. Imao je ideju o izmirenju crkava kao preduvjet zbližavanja i suradnje Južnih Slavena. Ta ideja bila je odbijana na svim stranama. Bio je za zajedništvo Južnih Slavena, te za ustavnost i ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. U početku je bio za pravedni dogovor s Ugarskom, ali se nakon Nagodbe borio protiv monarhije. Bio je svjetski poznat kao glavni govornik na Vatikanskom koncilu protiv dogme o papinskoj nepogrešivosti.

Osnivanjem Jugoslavenske akademije zamjerio se vlastima u Zagrebu, Budimu i Beču, budući da su njeni članovi većinom bili njegovi istomišljenici, a njen prvi predsjednik dr. Franjo Rački. Rački se vlastima zamjerio kada je sazvaio kongres jugoslavenskih književnika, te mu je namješten sudski proces. To je značilo njegov trenutni odlazak s čelnog mjesta na Akademiji. Vlast pokušava pridobiti akademike na svoju stranu i nagovoriti ih da Akademiju preimenuju u HAZU. Postupno su s Akademije uklonjeni Strossmayerovi pristaše.

Kako bi nadzirao Strossmayera, Hedervary je za upravitelja đakovačke podžupanije postavio Slavka Cuvaja. Cuvaj optužuje Strossmayera za loše gospodarenje imetkom biskupije, vlast ga pokušava maknuti s položaja biskupa, ali se od te ideje odustalo, jer bi time izbio skandal svjetskih razmjera.

FRANK I FRANKOVCI

Nakon Ante Starčevića na čelo Stranke prava dolazi Josip Frank. On je bio političar realist. Prvi se put istaknuo kad je 1884. g. u saboru izrekao prvi stvarni govor o financijskoj strani Nagodbe. Tada prvi put u brojkama prikazuje ekonomsku i financijsku eksploataciju Hrvatske. Nakon karijere nezavisnog kandidata u Saboru, priklonio se pravašima koje je financijski potpomagao. Kada dolazi na čelo Stranke prava, on ju reformira te financira njeno novinstvo i prvi u Hrvatskoj podupire stranački pomladak. Cilj mu je bio da Stranka prava može surađivati s Budimom i Bečom, te da u savezu s njima dođe na vlast, a ne kao ranije, da u sukobu s vlašću djeluje iz opozicije.

NOVO STOLJEĆE – NOVI LJUDI

Kako mađarski nacionalizam jača, tako i Mađari traže uvođenje mađarskog jezika kao službenog i zapovjednog jezika u svim ugarskim zemljama, te da se vojska podredi parlamentu, a ne kralju. To bi bio kraj dualizma, pa su tako Mađari ponovno ušli u sukob s kraljem.

Nagodbom je dogovoreno da se financijski odnos Hrvatske prema Ugarskoj revidira svakih 10 godina, ali su se pregovori odugovlačili, te bi se na kraju uvijek potvrdilo prijašnje stanje. Kada se tijekom 1903. g. raspravljalo o financijama, odbilo se sve hrvatske prijedloge, a uz to su Mađari još izjavili da su Hrvatska i Slavonija zemlje koje Ugarska uzdržava iz milosti. Zbog toga dolazi do nove velike pobune omladine koja traži financijsku samostalnost Hrvatske, odnosno ukidanje Nagodbe. Kada je na zgradi zagrebačke željezničke prometne uprave postavljen samo mađarski natpis, dolazi do još većih demonstracija.

U Zaprešiću seljaci skidaju i spaljuju mađarsku zastavu, a na nekim se mjestima pokušalo razvaliti prugu prema Rijeci. Hrvatsko domobranstvo odbija sudjelovati u smirivanju nereda. Pobunu podupire Frano Supilo. Dolazi do velikih nemira u Dalmaciji, a u Splitu se poziva na rat protiv Mađara. Hedervary je opozvan iz Hrvatske i postaje ugarski ministar predsjednik.

SUPILO I KOALICIJA

Novi ban postaje Teodor Pejačević. On ostavlja stari upravni aparat. Mađarske su se provokacije nastavile, a također nemiri i demonstracije diljem Hrvatske.

Frano Supilo uspostavlja suradnju s Ugarskom opozicijom koja tada dolazi na vlast. Potpisuje se Riječka rezolucija te se smiruju hrvatsko - srpski odnosi. Predstavnici opozicije dobivaju potporu talijanske manjine. U svezi s tim dolazi i do potpisivanja Zadarske rezolucije. Stvara se Hrvatsko - srpska koalicija koja surađuje s novom ugarskom Vladom, ali ta suradnja pada na pitanju „Željezničke pragmatike“, kojom Mađari žele uvesti mađarski jezik kao službeni jezik državne željeznice u Hrvatskoj i Slavoniji. Tada je uz koaliciju stao ban Teodor Pejačević, te je ovom prilikom dao ostavku.

Supilo se zbog namještene afere povlači iz politike. Vodstvo koalicije preuzima Svetozar Pribičević, koji uspostavlja suradnju s novim banom Nikolom Tomašićem. Dogovoreno je donošenje novog izbornog zakona kojim je broj glasača sa 50 000 porastao na 250 000. Na izborima pobjeđuje koalicija. Budući da je njegova Stranka narodnog napretka poražena, ban Nikola Tomašić je tom prigodom dao ostavku. Naslijedio ga je Slavko Cuvaj.

BAN CUVAJ I NAPREDNA OMLADINA

Slavko Cuvaj bio je birokrat. Odgojen je kao krajiški upravnik te pobornik „reda, rada i zakona“. Nije govorio mađarskim jezikom. Franji Josipu I. bio je najvažniji mir u Hrvatskoj.

Pojava „Hrvatskog đaka“ 1907. godine povezana je s pojavom nove omladine, koja je odvojena od utjecaja političkih stranaka, te istovremeno vjerna Supilu. Oni su se sastojali od odvojenih grupica i u početku samo traže reformu odgojno - školskih metoda.

ĐAČKI ŠTRAJK I STUDENTSKI OTPOR

Po stupanju na dužnost 1912. godine, Cuvaj raspušta Sabor te je na udaru novinstva. Uzrok tomu bilo je udruživanje opozicije. Dolazi do prvih đačkih nemira zbog raspuštanja Sabora. Sveučilištarci sazivaju protestnu skupštinu koju vlast zabranjuje, nakon čega je odlučeno da se ona ipak održi na akademskom tlu. Policija je skupštinu rastjerala. Posljedice toga su bile studentske demonstracije po čitavome gradu. Sutradan je proglašen štrajk, a studenti su se zabarikadirali u sveučilišnoj zgradi. Situacija se posredstvom profesora riješila mirnim putem i policija je bila povučena.

Hrvatsko - srpska koalicija poticala je studente na nove prosvjede, a vodstvo omladine očekivalo je revolucionarne pokrete. Studenti su odaslani diljem pokrajina, s ciljem organizacije novih protestnih skupština i demonstracija. U Bosni dolaze u doticaje s Vladimirom Gačinovićem, članom Crne ruke, čija je brošura „Smrt jednog heroja“ bila ideološki vodič omladine svih južnoslavenskih zemalja u sklopu Austro - Ugarske. Iz vodstva te generacije izdvajaju se splićani Oskar Tartaglia i Vladimir Čerina.

Njih su se dvojica izdvojila u predvodnike nove omladinske generacije u Dalmaciji, a uz njih su stali novelist Mate Koščina, novinar Milostislav Bartulica, te pjesnik Tin Ujević.

Najvažniji je bio Oskar Tartaglia, zvan Oskareto, potomak stare splitske patricijske obitelji. Vladimir Čerina bio je ideolog pokreta. On je u Zagrebu financirao i uređivao prvi omladinski časopis „Val“ u kojem je najavio borbu protiv svega što je staro i što pronalazi vezu s Beogradom. Oko njega se okupljaju atentatori i radikalni jugoslavenski nacionalisti za koje su hrvatsko - srpski sukobi bili prošlost.

Protesti protiv apsolutizma u Hrvatskoj odjekuju i u Bosni. To pokreću izaslanici iz Zagreba - Tartaglia, Baričević i Kiurina. Sarajevske demonstracije u prvom redu vodi Luka Jukić, sveučilištarac upisan na studij prava u Zagrebu. Čitavim ih je putem vojska pokušavala ugušiti.

Nakon toga dolazi do novih studentskih nemira u Zagrebu i do generalnog štrajka. O tome su pisali mnogi hrvatski i europski novinski naslovi. Posljedica toga bila je da su sve škole zatvorene na mjesec dana, Ustav je bio obustavljen, a Slavko Cuvaj je 3. travnja 1912. dobio komesarske ovlasti. Obustavljeno je svako autonomno zakonodavstvo i sloboda štampe. Cenzura je prepuštena u ruke policije.

Sve navedeno usmjerilo je pokret nacionalističke omladine u novom pravcu. Dana 18. travnja 1912. iz Zagreba pod vodstvom dr. Milera odlazi 156 studenata na četverodnevni posjet Beogradu. Organizator puta bio je Oskar Tartaglia. To je bio politički protest nove vrste, a sam put je na studente ostavio snažan dojam. Oni su u Beograd došli pod hrvatskom, srpskom i slovenskom zastavom. Dočekani su u slavlju, a pozdravio ih je i kralj Petar. Posjetili su Akademiju, te su bili u Oficirskom domu na vježbama vojske i na vojnoj smotri. Primili su ih i neki ministri. Sudionici susreta postaju pobornici Jugoslavenskog nacionalnog pokreta, a poseban utjecaj na njih izvršio je Dimitrije Mitrinović svojim izravnim akcijama i atentatima. Sudionik je bio i Luka Jukić.

ATENTAT POETE LUKE JUKIĆA - 8. LIPNJA 1912. GODINE

Dan prije Jukićevog atentata 7. lipnja 1912. g., izvršen je i atentat u ugarskom Parlamentu u Pešti. Tu je narodni zastupnik Julije Kovacz ispalio tri metka na predsjednika parlamenta grofa Stjepana Tiszu, ali je promašio. Kovacz je zatim počinio samoubojstvo. Taj je događaj potresao monarhiju, jer se prije njega nije nikad ništa slično dogodilo.

Jukićev atentat izvršen je prilikom proslave 25. godišnjice djelovanja komesarevog brata, zemaljskog školskog namjesnika Ante Cuvaja, na kojoj je sudjelovao i komesar. Slavko Cuvaj je na proslavu došao sa ženom, tajnikom dr. Otonom Pavličem i s banskim savjetnikom Ivom pl. Hervoićem. Prigoda je iskorištena i da se po prvi put upotrijebi novokupljeni službeni automobil u Hrvatskoj. To prvo službeno vozilo bilo je bez krova!

Proslava je održana u velikoj dvorani učiteljske škole u Medulićevoj ulici, a povratak do banskih dvora vodio je kroz Mesničku ulicu u kojoj se nalazila gostionica „Kovačić“. U navedenu su gostionicu zalazili pretežno đaci iz Bosne, a zanimljivo je da su taj dan uz Luku Jukića u njoj boravili i Ante Pavelić, Mile Budak i Vladimir Čopić. Luka Jukić, poznat kao vođa demonstanata u Sarajevu, čekao je dolazak komesarovog automobila. Kad ga je čuo da dolazi, izašao je iz gostionice na cestu i stao točno na mjestu gdje je cesta bila najuža, a uspon najstrmiji. Automobil je morao usporiti. Kad se komesar u automobilu približio, Jukić je ispalio tri metka i počeo bježati. Cuvaj je ostao neozlijeđen, a umjesto njega je teško ranjen, te nedugo zatim i preminuo banski savjetnik Ivo pl. Hervoić. Jukić je stao bježati prema Strossmayerovom šetalištu, te je putem ubio stražara koji ga je pokušao zaustaviti.

Drugog redara ranjava, te bježi prema Sveučilišnom trgu. U potjeri je naposljetku i uhvaćen.

Ugarski ministar za Hrvatsku, Geza pl. Josipović, za novine je tvrdio da atentat nije izraz ogorčenja u Hrvatskoj. Novine su zbog cenzure većinom osudile događaj atentata. Samo su riječki *Novi list* i splitska *Sloboda*, čiji je redaktor bio Oskar Tartaglia, pokušali s razumijevanjem obrazložiti Jukićev čin. Slučaj je preuzeo šef policije Milan Sporčić. On je najprije dao zatvoriti sve stalne goste gostionice „Kovačić“ i istaknute vođe đачkih demonstranata. Istraga se nije maknula s mjesta, sve dok se policijski detektiv Mlinarić nije prisjetio da je od nećaka Dragana Bublica čuo da bi moglo doći do atentata. Bublic je morao progovoriti, pa je uz Jukića optuženo još desetak omladinaca. Pretpostavljalo se da je barem stotinjak srednjoškolaca i studenata moralo znati za atentat. Optuženi su stavljeni pod pasku Sudbenog stola. Istraga je bila povedena i u Splitu protiv Oskara Tartaglie, ali od njega i protiv njega nije se ništa doznalo.

Jukić se pokušao braniti neuračunljivošću, ali mu je obrana bila loša. Osuđen je na smrt. Među optuženima bio je i August Cesarec. On je s još četvoricom optuženika osuđen na pet godina tamnice, a dvojica su osuđena na po šest mjeseci. Ostali su oslobođeni. Nakon izricanja osude svi zajedno su otpjevali „Lijepu našu“.

U splitskoj *Slobodi* osuda je objavljena pod naslovom „U Hrvatskoj se dižu vješala“. U Splitu se sakupila povorka koja je šutke prolazila gradom noseći vješala. Na rivi je došlo do sukoba s policijom. Žalba Sudbenom stolu rezultirala je snižavanjem kazni, pa je tako Luka Jukić sada osuđen na doživotnu tamnicu u Lepoglavi.

Cuvaj je u atentatu vidio opasnost za buduća pokoljenja, tj. u budućnosti kad omladina odraste. Zbog toga vlastima u Ugarskoj i Austriji predlaže da se iz škola uklone problematični đaci, te da se dolazak studenata iz Dalmacije u Zagreb obustavi, jer su upravo oni bili najbuntovniji. Zahtijevao je i reviziju raspodjele stipendija te zabranu nošenja oružja, ali vlasti te prijedloge na koncu nisu prihvatile.

Nakon Prvog Svjetskog rata otkrivaju se nove pojedinosti vezane uz ovaj atentat. Iza svega je stajao Oskar Tartaglia koji je na demonstracijama u Sarajevu upoznao Luku Jukića, koji mu je tom prilikom rekao da želi ubiti Cuvaja. Nakon toga Jukić dolazi u Zagreb i javno se hvali da će ubiti Cuvaja. Jukić inače nije u potpunosti bio psihički zdrav. Njegova sestra i otac bili su duševno bolesni, a on je sam zato bio otpušten iz vojske. To dokazuje da je bio ozbiljno bolestan, jer se u ono vrijeme nije otpuštalo iz vojske bez valjanog razloga. Kasnije je utvrđeno da boluje od paranoje. Jukić je sudjelovao u posjetu zagrebačkih studenata Beogradu te u tamošnjim manifestacijama. U Beogradu je Tartaglia postao članom „Crne ruke“, te je tom prigodom povjerio njenom vođi Dragutinu I. Dimitrijeviću, zvanom Apis, da postoji netko tko je spreman ubiti Cuvaja. Apis i Tartaglia su Jukića poslali komitskom vojvodi oficiru Vojislavu Tankosiću koji mu je dao revolver i ručne bombe. Kada se vratio u Zagreb, Jukić se odvaja od ostalih i oko sebe okuplja te predvodi grupu istomišljenika. August Cesarec je bio među njima. Tartaglia se bojava mladosti i lakomislenosti grupe okupljene oko Jukića, te je smatrao da oni nisu dovoljno pouzdani. Budući da nitko drugi nije bio spreman izvršiti atentat, oni su bili najbolji izbor. Tartaglia s planom atentata upozna je i vođe Hrvatsko - srpske koalicije, koji su plan prešutno odobravali. U početku je planiran napad bombom, ali budući da Jukić vjerojatno nije znao s njome rukovati, sam je osmislio plan atentata revolverom.

FANTOM STJEPAN PLANINŠAK - 30. LISTOPADA 1912. GODINE

Prvi Balkanski rat bio je započet, a Osmanlije su zatražile od paše Goltza reorganizaciju vojske. Već 23 – 24. listopada Srbi su potukli Osmanlije kod Kumanova. To se tada smatralo osvjetom za Kosovo. U Hrvatskoj omladina je pod ekstazom, te se prikupljaju dobrovoljni prilozi za srpski Crveni Križ pod utjecajem Frankovaca.

Matoš u Obzoru objavljuje „Pjesmu pobjednicu“. Supilo u riječkom Novom listu izjavljuje: “Nova se era otvara za čitav naš hrvatski i srpski narod bez obzira na političke granice, za naš narod, koji je upravo pod utjecajem nastajanja nove svoje historije osjetio jače u svojoj svijesti narodno jedinstvo, istovjetnost narodnih čežnja i ideala usred svoje političke raspacanosti. Događaji na Balkanu otvoriše naša srca dosad najudaljenijim narodima, vjeru u našu narodnu budućnost i veličinu naše kulturne misije. Od nove godine 1913. ne smijemo očekivati potpuno izvršenje. Ona će tek da bilježi začetak novog doba transformacije i daljnjeg razvijanja nacionalne konsolidacije.“

Dragutin pl. Domjanović u Srpskom književnom glasniku objavljuje ovu pjesmicu:

„A mi svaki bol vaš i drhtaj vaš znamo,
Sva duša je uz vas i srce nam cijelo,
I stradat bi s vama i pomoć se htjelo;
A što je još naše? Još želje su samo.
Mi nemamo drugo. I želje te iste
Već zločinom sude. Ne, mi smo sirote,
I dok nam i posljednje tuđin ne otme:
Mi moramo živjet. Sretniji vi ste:
Vi umirete!“

U Zagreb je 27 – 28. listopada u gostovanje došla francuska glumica Henriette Roggers. Tada su strana gostovanja bila iznimno slabo posjećena, a obrazovano građanstvo govorilo je tek ponešto njemačkim jezikom. Francuski se već tada smatralo jezikom otmjenosti. Tu predstavu posjetio je i Cuvaj. Kako nije znao francuski, a teatar ga je zamarao, bilo je očito da se došao samo pokazati. Predstava je započela u 20:00 sati, a Cuvaj ju je napustio već u 21:00 te se vratio u Banske dvore. Sutradan je cijeli Zagreb bruja o pokušaju atentata, a zagrebačke novine šute o tome. Splitska Sloboda, redaktora Oskara Tartaglia, prenijela je opis da je tom prigodom student prava Ivan Planinšak ispalio četiri hica, te da je petim počinio samoubojstvo.

Riječki Novi list o događaju prenosi nešto više detalja. Tamo se navodi da je dvadesetčetverogodišnji student bio namješten u statističkom uredu. On je pucao tri do četiri hica u siluetu na prozoru za koju je mislio da je Cuvajeva. Iznešena je i tvrdnja da je Zagreb dobio naređenje da se atentat zataška, te da se događaj prikaže kao samoubojstvo. Policija pili komad zida kod dvora gdje je metak udario. Stjepan Dojčić izvještava kako se atentator popeo na svjetiljku, ali su na njega pucali stražari.

Tek Narodne novine donose puno ime atentatora. Navodi se da je tom prigodom atentator Stjepan Planinšak počinio samoubojstvo i da je preminuo na putu do bolnice.

U stvarnosti niti jedan scenarij nije ispravan, jer je teško bilo zamisliti da bi ijedan čuvar mirno stajao, dok nepoznati mladić stoji ispod prozora dvora i sprema se za pucanje. Također nije moguća ni teza da se atentator popeo na uličnu lampu, jer je ona bila bez utora i skliska.

Službenih dokumenata o toj večeri nema, a i veliko je pitanje tko je uopće bio atentator. U različitim službenim dokumentima razlikuje se ime oca i ime majke Stjepana Planinšaka, kao i to je li on imao braće i sestara. Istina je bila da se radilo o studenta prava, ali se nije znalo točno s kime se on družio i u kojem udruženju je bio član.

ATENTATOR IZ AMERIKE STJEPAN DOJČIĆ - 18. KOLOVOZA 1913.

Stjepan Dojčić, rodом iz Ludbrega, pokazao se već zarana kao istinski revolucionar. Njegov otac Andrija bio je za života ključar hambara, te u rodu s jednim svećenikom. To ga je naspram ostale svjetine izdizalo za stepenicu bliže uglednoj gospodi.

Stjepan je prvi iskaz dao već 1903. godine kada je zbacio državni grb u jurišu na gospodski dvor u Ludbregu. Tada je imao 11 godina te je vjerojatno da je upravo tada prvi put doznao za Supila i Trumbića. Stariji brat Ljudevit otišao je u Zagreb u Narodnu kavanu i nakon nekog vremena tu postao glavni kuhar. Doveo je ubrzo za sobom i Stjepana, te ga je kvalificirao za lakirera. Tada je to bio veoma dobro plaćen posao, a njegove dvije sestre poslao je u Ameriku. Ubrzo zatim je u američki grad Kenoshu u državi Wisconsin dospio i Stjepan. Tada je put u SAD bio relativno jeftin i iznosio je oko 95 kruna. U približnoj je protuvrijednosti 100 kruna bila cijena šivaćega stroja ili bicikla. Tih godina je iz Hrvatske iselila 1/5 pučanstva, mahom niskokvalificirane radne snage. U SAD - u se dodatno budi Stjepanov osjećaj hrvatske slobode i samostalnosti. Tu je iščitavao Šenoinu „Seljačku bunu“. U SAD-u je osnovao Hrvatsko pjevačko društvo „Balkan“, kasnije prozvano „Radničko pjevačko društvo Balkan“, te jugoslavensko socijalističko udruženje s pjevačkim zborom „Jednakost“ i Hrvatsku radničku knjižnicu s čitaonicom „Balkan“.

Kada je u Hrvatskoj uveden komesarijat, u Kansas Cityu osniva se Hrvatski savez s geslom „Za slobodnu Hrvatsku“ na čelu s don Nikom Gršovićem.

U isto vrijeme braća Seljan posjećuju Ameriku, te na svom putu posjećuju grad Kenoshu. Oni dolaze na Dojčićev poziv, kada je on održao svoj prvi politički govor. Tom prilikom je kazao: „Sada u Hrvatskoj nema više ni ono malo kukavnog ustava ni bana jer ga je krivokletni kralj bacio pod noge, a bana cucka Cuvaja je imenovao svojim slugom drugog razreda, tj. komesarom“.

Istoga dana razgovarao je sa Stevom Seljanom, te mu je izložio ideju kako Cuvaja treba upucati. Bio je svega 20 godina star kada je došao na tu ideju. Problem je bio prikupiti novac za povratak u Hrvatsku, jer je sve potrošio na pjevačka udruženja i knjižnicu. Glas o Jukićevom pokušaju atentata i smrtnu osudu, shvatio je kao povod da svoj naum iznese urednicima hrvatskih radikalnih časopisa u San Francisku i New Yorku. Urednik Hrvatskog svjetla u New Yorku bio je Krešić, a radikalnog lista Jadran u San Francisku Akačić. Tada su se pojavile glasine da su ga braća Seljan pozvala u Peru. To mu je odgovaralo kako bi svoj naum i povratak u Hrvatsku zadržao u tajnosti. Krešić mu je tom prigodom savjetovao da po povratku kontaktira najprije Supila, Vukića i Radića, a potom Milu Starčevića i Većeslava Vildera.

Dana 20. listopada 1912. godine Dojčić dolazi u Rijeku. Dana 29. listopada posjetio je Stjepana Radića, s kojim je raspravljao o atentatu na Cuvaja. 28. listopada zbio se slučaj Planinšak, nakon kojeg se od Radića više nije moglo čuti ni riječi o Dojčiću. 6. lipnja 1913. godine na Cuvajevo mjesto dolazi Stjepan Tisza. Njegova misija bila je zadržati ugarsku prevlast na Balkanu, tako da se Srbija uklopi u habsburški imperij s granicama na Solunu. Dana 21. srpnja 1913. godine Skerlec preuzima Vladu u Zagrebu. To je Dojčiću dalo izravan povod za atentat.

Po blagoslovu Zagrebačke katedrale, on u poviku napada Skerleca: „Živjela Hrvatska! Ovako ću ustrijeliti svakoga tko dođe da tlači Hrvatsku!“. Umjesto u srce Skerlec je pogođen u lijevu ruku. Policija ga je odmah uhapsila, kao i njegovog brata Ljudevita Ralpa Cumminsoma, najvjerojatnije jednoga od malobrojnih Amerikanaca u Zagrebu. Uslijed toga atentat je prikazan kao srpska ideja „made in USA“.

Radić se od svega želio ograditi te izdaje „Javnu političku poruku pobunjenoj braći...“. Ovaj pamflet imao je dvije krilatice: „Tko se mača laća od mača će i poginuti“ i „Blato se blatom ne pere“, a odnosile su se na preustroj revoltiranih Hrvata u Americi.

Suđenje je bilo vrlo brzo, a Dojčiću je suđeno pod tri stavka: dva za izjave protiv Cuvaja u svom govoru u Americi i treći za atentat. U sudnici je izjavio: „Nisam pucao na Skerleca, nego na komesara!“, ali ipak je osuđen na 16 godina tamnice u Srijemskim Mitrovicama. Po izlasku iz sudnice uskliknuo je: „Živjela Hrvatska, živio Zagreb, koji će još doživjeti takvih posjeta, kakav sam ja učinio!“. Hrvati iz SAD - a su ga podržavali, a Vukić piše „Osvetite ga!“. Ipak, 29. studenog ukinut je komesarijat, a 1. prosinca za bana je postavljen Skerlec.

SLUČAJ JAKOBA SCHÄFFERA - 25. SVIBNJA 1914. GODINE

Atentat je produbio jaz između omladine i političkih stranaka. Koalicija krivi Supila da kvari omladinu, no on nakon pakta koalicije i Tisze u Beču i Grazu drži govor omladini o stvaranju jedinstvene organizacije koja bi objedinjavala razna studentska udruženja. U to se vrijeme pojavljuje Slovenac Ivan Endlicher, koji želi osnovati takvu vrstu saveza i skinuti Franju Josipa s vlasti. Ubrzo nakon sarajevskog atentata on je uhićen, a 1915. godine umire u Grazu. Tisza i koalicija izvrsno surađuju, što dovodi do ukidanja Željezničke pragmatike. Unatoč tomu, 14. ožujka 1914. godine Vlada priprema zakonsku osnovu izvlaštenja jadranske morske obale. To se koaliciji ukazalo kao šok, te ona za to optužuje oporbu. Omladina je sve više atentatorski raspoložena, pa se 30. travnja 1914. na obljetnicu justifikacije Zrinskih Frankopana okuplja velik broj demonстранata. Nadvojvoda Leopold Salvator 25. svibnja 1914. dolazi na izvedbu Pucinijeve „Tosce“ s banom Skerlecзом, te ostaje samo na prvom činu. Nakon što je već ušao u službeni automobil, uhićeni su Jakob Schäffer i još sedam osoba raznih zanimanja. Policajac Bedaković tom prilikom je Schäfferu u džepu pronašao revolver.

Ostaje pitanje može li se to smatrati atentatom ili ne, ali već za tri dana izvršen je atentat na cara Franju Ferdinanda. 13. srpnja 1914. godine podignute su optužnice protiv Jakoba Schäffera za tajno ubojstvo, te Rudolfa Hercigonje za veleizdajnika i sukrievca. Rasprava je obustavljena 24. srpnja, jer je Austro - Ugarska istoga dana predala ultimatum srpskoj Vladi. Obojica optuženika su nešto kasnije osuđena na pet i osam godina teške tamnice. Velikosrpski pokret okrivljen je za atentat na cara, a Hercigonja je dodatno optužen za nagovor Jakoba Schäffera.

EPILOG

Ova priča završava vrlo banalno. 21. studenoga 1916. godine umire Franjo Josip I, 16. veljače 1918. umire Khuen Héderváry, 29. svibnja 1918. Nikola Tomašić, a 30. listopada 1918. godine u atentatu je ubijen Stjepan Tisza. Julić od tuberkuloze umire 24. Lipnja, te je pokopan u Bosanskom Brodu. Hercigonja je napisao „Lepoglavske vampire“, te završava u sanatoriju tuberkuloznih bolesnika u Brestovcu na obroncima Medvednice. Smrt ga je dočekala kada je ubijen u staljinskim čistkama nakon atentata na Milorada Draškovića.

1918. godine Dojčić je oslobođen nakon 4 godine tamničenja, a već 2. ožujka 1919. u Ludbregu održana je skupština pod krilaticom: „Proleter i svih zemalja, ujedinite se!“. Ipak, Radićevu izdaju nije mogao prežaliti te piše članak „Tko je lopov?“. Tamo se iznosi slijedeće: „Ovo djelce primoran sam napisati, jer to traži čast i svijest velikoga dijela našeg naroda u Americi, koji je sa mnom zajedno popljuvan i prikazan nezrelim radi našeg energičnog istupa protiv Austrije (...). A tko nas je popljuvao? Nažalost onaj, kome su američki Hrvati toliko vjerovali (...). To je bio Stipica Radić (...).“.

Do 20-ih godina Radić je već stekao veću popularnost od Dojčića. On je naposljetku bio primoran vratiti se u Pittsburg, odakle je 1920. pokrenuo nakladu časopisa National Liberty Library. Tamo piše: „Čuj istinu, prevareni narode!“. Umire u Chicagu 1922/1923. u anonimnosti, a njegov brat Ljudevit je po povratku sa solunskog fronta likvidiran u Jasenovcu 5. srpnja 1942. godine.